

Észrevételek a Földrajzinevek-tára jövőbeni kialakításáról

Bevezető

A névterek jelentősége

Az Internet megjelenésével kezdődött el a névterek kialakulása a fejlett államokban [14]. Bízást mondhatjuk, hogy ez az egyik legjelentősebb, az informatika eszközeivel megvalósuló nemzeti kulturális fejlemény. A névterek a hagyományos értelmező szótárak feladatait folytatják. Webes „értelmező szótárak”. Nem csak adatokban, keresési és megjelenítési módokban gazdagabbak, hanem adataik cserélhetők is: belőlük az adatok átvehető, és a névterek más rendszerek adatait képesek átvenni. Az interaktív kezelés pedig lehetővé teszi a folyamatos, naprakész karbantartást. Egy-egy nyelven belül a szótárakhoz hasonlóan a nyelvi kulturális örökség megőrzésének a nyomtatott formákhoz képest rugalmasabb eszközei.

A weben hozzáférhető tulajdon- és köznevek állománya nagyságrendekkel haladja meg a hagyományos szótárakba és lexikonokba foglalt állományokat, ráadásul mind bővülésük, mind változásuk rendkívül dinamikus. A kialakuló hatalmas névállományban a szótárakban szokásos betűrendes keresés elégtelen. A szavak összefüggései szerint is keresni kell tudni. Annak alapján tehát, hogy mi az általánosabb vagy speciálisabb, mi a része vagy az átfogóbb egésze, mi az előzménye és a folytatása stb. A névttereket éppen ezért szemantikailag strukturáltan alakítják ki. Nem utolsó sorban pedig magyar névtér kialakulásával a határon túli magyar nyelvhasználat is jelentős kulturális támaszt kap.

A földrajzinév-tárak és a földrajzi névterek

A földrajzi tulajdonneveknek, és tőlük elválaszthatatlanul e tulajdonneveket rendező-strukturáló általános földrajzi közneveknek (általános neveknek) kitüntetett szerepe van a névttereken belül, mert alapvető a szerepük az államigazgatási és helyi igazgatási döntésekben, a döntések helyekre vonatkozó egyértelmű azonosításában.

Kihasználva az informatika adta lehetőségeket, a földrajzi névttereket is lényegesen gazdagabb szöveges, szám-szerű és egyéb adattartalom, továbbá gazdagabb struktúra, azaz a nevek közötti feltüntetett szemantikai és egyéb relációk jellemzik [17][18]. E szerkezet számítástechnikailag egyértelmű, gépileg kezelt logikai szerkezeten alapul.

Egy állami földrajzinév-tár tekinthető a földrajzi névtérnél szűkebben értelmezett rendszernek, vagy tekinthető vele azonosnak. Szűkebb értelmezésben csak a földrajzi helyek és azok típusainak, valamint az azokat magukba foglaló igazgatási egységeknek egyértelmű, hivatalosnak is tekinthető állományát képviselik, esetleg fontosabb térképészeti és statisztikai adatokkal kiegészítve. Tágabb értelmezésben az ilyen hivatalos jellegű földrajzinév-tárak is teljes névttert kellene, hogy alkossanak, azaz tartalmazzák a releváns szemantikai és szöveges adatokat (pl. meghatározásokat, magyarázatokat, történelmi megjegyzéseket), és bővebb a térképészeti, statisztikai, kezelési adattartalmuk is lehet. Releváns szemantikai adatokon a földrajzi nevek, ill. helyek közötti összefüggéseket értjük, mint például a szinonimák, a korábbi és a későbbi névváltozatok, ill. a rész-egész összefüggések, az eredet és a folytatás, az egymás mellett, vagy valami mentén fekvő helyek megadása. Mindez a strukturált szótárakban és névtterekben szokásos, nemzetközileg szabványosított relációtípusokkal [5][6][7][12] valósítható meg, biztosítva az állományok csereszabatságát, migrálhatóságát, egyesítését és megosztását [11].

A nyelvészeti célból létrehozott földrajzinév-tárak esetében még inkább indokolt, hogy teljes, minden lehetséges adatot tartalmazó névtérként legyenek kialakítva, vagy legalábbis az információkereső/tartalomszolgáltató és a hivatalos földrajzinév-tárak számos adatát célszerűen tartalmazzák. A jelenleg legigényesebb nyelvtudományi kezdeményezés a Magyar Digitális Helynévtár [9]. A munkákat a Debreceni Egyetem Nyelvtudományi Tanszékén végezték el, és figyelemre méltó, hogy ennek során németországi intézménnyel is együtt működtek (feltehetően ezért sem lehet akadálya annak, hogy a jövőben hasonló célú magyarországi intézményekkel is együttműködjenek majd). Az adatbázis még nincs teljesen feltöltve, néhány dél-dunántúli megyére korlátozódik az állomány. A források kiválasztásában igényesen jártak el, kár, hogy nem adták meg a pontos adataikat (5. ábra).¹ Ugyancsak igényes, szép a felhasználói felület is.

A tartalomszolgáltatás területén jöttek létre a leghamarabb földrajzi névtterek. Már a múlt század hatvanas éveinek végétől kialakultak tulajdon- és köznevek adatbázisai a maguk kitüntetett névformáival, szinonimáival, szemantikai kapcsolataival és szöveges adataival. Ezzel egyidejűleg jött létre az a manapság már mindenütt használt,

¹ Az egységesítés céljából mérvadónak (szabványosnak) tekintendő, évtizedek óta nemzetközileg elfogadott kitüntetett névalakot („established name”) ebben a rendszerben „táblanévek” keresztelték el: „...táblanév meghatározást több gyakorlati szempont is indokolja. Ha pl. szótárt készítünk az adatbázisból, akkor a táblanév mintegy a többi címszó (standardizált névalak) fölött áll vezércímszóként. Ha térképen kívánjuk megjeleníteni a neveket olyan formában, hogy minden objektumot (denotátumot) csak egyetlen név jelezzen, akkor ebben a szerepben is a táblanév áll. Magát a táblanév terminust is úgy alkottuk meg, hogy kifejezze: olyasféle szerepe van, mint a települések határában álló névtáblákon vagy az utcanév-táblákon szereplő névalakoknak. Ugyanez a MARC21 adatszere-formátumban (és még számos más szabványosítási dokumentumban): „Established heading - A heading that is authorized for use in ... records as a main entry, ... as the lead element in a subject access ... field.” <<http://www.loc.gov/marc/authority/adtintro.html>> 11[.]

nemzetközileg elfogadott logikai formátum, mely az egységes logikai adatbázis-kezelést és adatcserét biztosítja mindenütt a világon, így Magyarországon is [11]. Egy ennek megfelelő, 2000-től működő, szabadon hozzáférhető, és állandóan használt, növekvő földrajznév-adatbázis és névtér a Köztaurusz, és annak földrajzinév-részét tartalmazó Geotaurusz [8][13].

Nagyon sok újkori és történeti földrajzinév-tár (=helynévtár) van ezeken kívül is, de ezek nem weben nyilvánosan hozzáférhető adatbázisok. Itt csak az utóbbiakkal foglalkozunk, mint névterekkel.

A részletesebb összehasonlítást a 1. táblázat tartalmazza.

<i>földrajzinév-tár</i>	<i>földrajzi névtér</i>
földrajzi tulajdonnevek	földrajzi tulajdonnevek
–	<i>más nyelvű nevek</i>
	<i>korábbi–későbbi nevek</i>
névtípusok (általános földrajzi nevek)	névtípusok (általános földrajzi nevek) ²
Szinonimák	Szinonimák
[térképeken az adott helyet azonosító más nevek ³]	–
földrajzi nevek kapcsolata átfogóbb egységekkel (igazgatási egységekkel, körjegyzőségekkel)	földrajzi helyek kapcsolata átfogóbb egységekkel (igazgatási egységekkel, körjegyzőségekkel; <i>tájakkal, védett természeti területekkel</i>) ⁴
–	<i>egyéb szemantikai összefüggések (korábban–később, mellette/mentén, ellentéte; korábbi–későbbi neve a rendszerben [névváltozás a rendszeren belül] stb.)</i>
térképészeti adatok (pl. magasság; koordináták)	térképészeti adatok (pl. magasság, terület, hossz, mélység; koordináták;)
statisztikai adatok (pl. lakosság, statisztikai kódok)	statisztikai és igazgatási adatok (pl. lakosság, statisztikai kódok, településterület, lakásszám, lakosság megoszlás; besorolási kódok [mederrendszám, vízikönyviszám, stb.]), irányítószám, telefonkörzet-hívószám
–	<i>szöveges adatok (pl. meghatározások, magyarázatok, történelmi megjegyzések, kezelési megjegyzések)</i>
–	<i>típusadatok (pl. nyelvészeti besorolások [pl. szófaj, használati típus, névtípus])</i>
–	<i>releváns szemantikai összefüggések (előbb/eredet-folytatás/később, mellette/mentén)</i>
–	<i>homonima-megkülönböztetés</i>
–	<i>adatmigráció</i>
–	<i>szabványos logikai adatszerkezet/formátum</i>

1. táblázat. Földrajzinév-tár és földrajzi névtér adattartalmának összehasonlítása.

Akármelyikről is legyen szó a fenti két megvalósítás közül, a korszerű földrajzinév-tár szerkezetét célszerű a névtér szerkesztés szabályai szerint kialakítani [4]. A névtér logikai szerkezete nemzetközileg kialakult formátumokon alapszik [11][15][16], melyet a földrajzinév-tárak kezelésében is alkalmazni kellene annak érdekében, hogy a weben előbb-utóbb kialakuló nemzeti – köztük a magyar – névtérrel meglegyen az összhang, s vele az átjárhatóság. Átjárhatóságon az adatok és állományok átvehetőségét és átadhatóságát értjük.

Javaslat

A földrajzinév-tárat és a földrajzi névtérrel egymással összhangban célszerű kialakítani, azaz mindkettő azonos strukturális elveken és azonos (csereszabatos), nemzetközileg elfogadott logikai szerkezeten alapuljon, függetlenül attól, hogy adattartalmuk mennyiségileg azonos-e vagy különböző, illetve hogy milyen, a végfelhasználó számára elérhető formában jelennek meg az állományok.

Szakterületi különbségek és nehézségek

A fenti javaslat megvalósíthatósága nem kis nehézségekkel jár. Jelenleg nincs átjárás a földrajzi neveket foglalkozó térképészeti szakma, és a névtérrel (s vele a gyűjteményi információkezelést és keresést) alkalmazó szakterületek között. Az utóbbiakhoz tartoznak hagyományosan a könyvtárak, levéltárak és múzeumok, újabban pedig az ontológiai kutatás, a reláció- és az osztályozáselmélet. A felsoroltak közül a hagyományos szakterületeken a feldolgozó munkában és a szolgáltatásokban alapvetően a neveket használják. Velük jellemzik az információkat és velük keresnek. E szakterületeken tehát alapvető érdekek fűződnek a nevek szabványosított kezeléséhez. Ezért itt a múlt század közepétől kezdve kialakultak azok a nemzetközileg egységes logikai formátumok, melyekre a számítástechnikai kezelés és adatcsere épül. Az ontológiai kutatás, a reláció- és osztályozáselmélet területén pedig eleve magukkal a neveket azonosított fogalmak szemantikai összefüggéseivel foglalkoznak.

² A földrajzi helyek besorolása névtípusokba (pl. belterületi településrész, folyóvíz) valójában a tulajdonnévvel azonosított hely és az általános névvel azonosított fogalom közötti terjedelmi eleme–fogalmi reprezentánsa reláció, melyet többnyire azonosnak vesznek a névtérrel, hanem a generikus relációval, noha attól alapvetően különbözik.

³ Ezek nem szinonimák, hanem olyan nevek, melyek valójában más, többnyire szomszédos, közeli helyek nevei, mely neveket egy adott térképen az adott név helyett az adott hely jelölésére használták. Például „Tölgyes” (erdő) helyén a „Mezsgye-hegy” áll.

⁴ Ilyenkor valójában a partitív (szemantikai) relációról van szó (rész–egész vagy eleme–összessége reláció).

A földrajzi nevek szabványosításával foglalkozó térképészeti (és kisebb részben államigazgatási) szakterületeken a felsorolt fejlemények ma még nincsenek a figyelem homlokterében. A számítástechnikai adatkezelést biztosító logikai formátumok sem ismert eszközök. Ugyanakkor eminens térképészeti és igazgatási érdek fűződik a helynevek egységes kezeléséhez, az átfogóbb kulturális örökségmegőrzés érdekeiről nem beszélve.

Tartani kell tőle, hogy a közeledés az említett szakterületek között nem csak azért hosszabb folyamat, mert ki kell alakítani azt a gyakorlatot, melyben például az említett logikai formátumok alkalmazhatósága megvalósul, hanem azért is, mert az eltérő szakterületek tapasztalatainak átvétele, az interdiszciplinárisabb megközelítés mindig is nehézségekkel jár.

1. A földrajzinév-tár logikai szerkezete

A földrajzinév-tár logikai szerkezetét (logikai modelljét) három szint figyelembe vételével célszerű kialakítani [4][10].

- Az előfordulási szint (ez maga a fizikailag létező földrajzi hely/objektum/képződmény, a továbbiakban földrajzi hely), melyet az adatbázisban vagy elsődleges mesterséges nyelvű azonosító, vagy valamelyik természetes nyelvű szabványosított megnevezése azonosít deszkriptorként.
- A szabványosított nevek szintje: mindazok a névalakok, melyeket egy-egy önálló, független, az adott földrajzi helyet egy adott nyelven egyetlen szabványos, hitelesített megnevezett névnek tekintünk; ezek a deszkriptorok. Közülük az, amely az adott földrajzi helyet adott szabványosan/hivatalosan azonosítja, a kitüntetett névalak.
- A névváltozatok (szinonimák) szintje: mindazok a névalakok, melyeket az adott földrajzi hely élő (kurrens) névváltozatai, vagy tájnyelvi nevei, vagy elavult, vagy nem köznyelvi nevei (ezek a nemdeszkriptorok) [16].

Például a konkrét *Alsó-Kecskés* hely azonosítója 00902344. A mátraballai *Alsó-Kecskés* név egyben a kitüntetett névalak. Az *Alsó-Kecskés-verő*, *Alsó-Kecskés-hajlás* és *Alsó-Kecskés-árnyék* a szinonimák (nemdeszkriptorai). Az előfordulási szinten ugyanannak a helynek a nevei.

nyelvi szint:	Deszkriptor	Deszkriptor	Nemdeszkriptor		
	Település	Név	Névváltozat 1	Névváltozat 2	Névváltozat 3.
	Mátraballa	Alsó-kecskés	Alsó-kecskés-verő	Alsó-kecskés-hajlás	Alsó-kecskés-árnyék
			<i>névazonosító 1</i>	<i>névazonosító 2</i>	<i>Névazonosító 3</i>
<i>tárgyi szint:</i>	<i>helyazonosító</i>	<i>helyazonosító^k</i>			

Névtéri szerkezetben strukturálva:

Alsó-Kecskés		kurrens, köznyelvi	<i>helyazonosító: 00902344</i>
<i>szinonimája</i>	Alsó-Kecskés-árnyék	kurrens, köznyelvi	
	Alsó-Kecskés-hajlás	kurrens, köznyelvi	
	Alsó-Kecskés-verő	kurrens, köznyelvi	
Alsó-Kecskés-árnyék		kurrens, köznyelvi	<i>névazonosító: 07091103</i>
<i>lásd</i>	Alsó-Kecskés	kurrens, köznyelvi	<i>helyazonosító: 00902344</i>
Alsó-Kecskés-hajlás		kurrens, köznyelvi	<i>névazonosító: 01653554</i>
<i>lásd</i>	Alsó-Kecskés	kurrens, köznyelvi	<i>helyazonosító: 00902344</i>
Alsó-Kecskés-verő		kurrens, köznyelvi	<i>névazonosító: 00813566</i>
<i>lásd</i>	Alsó-Kecskés	kurrens, köznyelvi	<i>helyazonosító: 00902344</i>

A 2.3.3 fejezetben tárgyalunk egy olyan példát, amelynek segítségével szemléltetjük, mivel jár, amikor e három logikai szinten alapuló szemlélet nem érvényesül, mert ugyanaz a helynek két szabványosított neve van.

A több nyelvű névterek (és földrajzinév-tárak) esetén vagy egyetlen hivatalos nemzeti nyelven szerepelnek a szabványosított nevek (a deszkriptorok), és az idegen nyelvű névváltozat mindig csak nemdeszkriptor. Például:

Zugliget		kurrens, köznyelvi, magyar	<i>helyazonosító: 04307651</i>
<i>lásd németül</i>	Auwinkel	elavult, köznyelvi, német	<i>névazonosító: 00050220</i>
Auwinkel		elavult, köznyelvi, német	<i>névazonosító: 00050220</i>
<i>lásd magyarul</i>	Zugliget	elavult, köznyelvi, magyar	<i>helyazonosító: 04307651</i>

A másik esetben (általában nem nemzetállami keretek között) több hivatalos nyelvet ismernek el, és ezért minden egyes hivatalos nyelven van az adott földrajzi helynek szabványos neve. Ezek az nevek egyenrangúak, mindegyik ugyanahhoz a helyazonosítóhoz kapcsolódik. Egy feltételezett példa:

Apahavas

<i>ekvivalens román</i>	Apahaoș
<i>átfogó egysége</i>	Gyimesfelsőlok
Apahaoș	
<i>ekvivalente maghiară</i>	Apahavas
<i>átfogó egysége</i>	Lunca de Sus

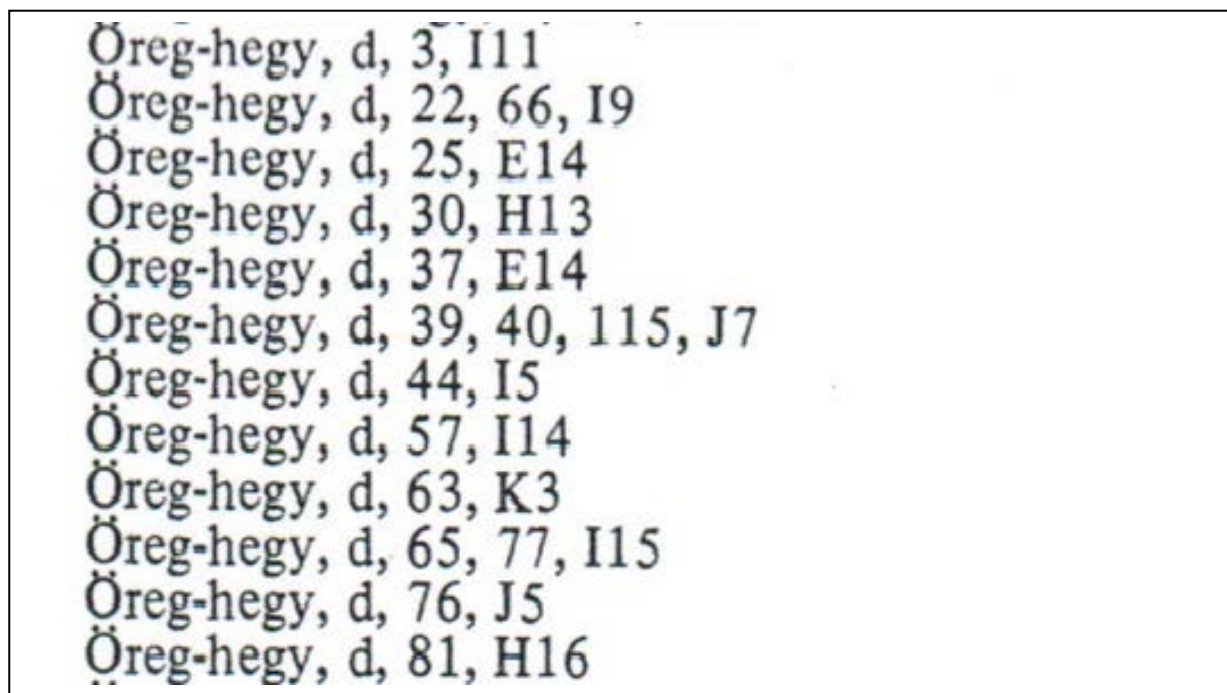
2. Nevek

2.1 Szabványosított (hivatalos) nevek: deszkriptorok

Ugyanazt a helyet nem ésszerű két egyenrangú név (deszkriptor) formájában szerepeltetni, hacsak be nem vezetjük az ekvivalens (tehát nem szinonim, hanem egyenértékűen hivatalosnak tekintendő) névalakokat. A névtérkezelésben mindkét megoldás legitim. Ha a földrajzinév-tár állami, adminisztrációs nyilvántartási feladatokat kíván támogatni, akkor a második megoldás nem célra vezető, mivel államigazgatási nézőpontból egy adott helynek egyetlen adott hivatalos nevének kell lennie egy adott hivatalos nyelven.⁵

A földrajzi névtér szemléltetésére kialakítottunk egy mintaállományt, melyben az utóbbi elvhez tartottuk magunkat.

A szabványosított földrajzi nevek esetében az egyik legnagyobb probléma a *homonim névalakok nagy száma*. (A másik a *szinonimitás kérdése*, mellyel a 2.3 fejezetben foglalkozunk.) A földrajzi nevek Heves megyei állománya [3] alapján készített megyei mintában [13] például az Öreg-hegy szabványos névből 13 fordul elő. Ha tehát valaki az „Öreg-hegy” szó alapján keres, 13 teljesen egyforma mutatószó-találatot kap, és ennek alapján nem dönthetné el, melyik ezek közül az általa keresett eset. Ennek következtében egy ilyen formában megjelenített mutatóban mind a 13 találatot külön-külön kell megnéznie, hogy az általa keresett helyet végül kiválassza és adatait megnézhesse.

1. ábra. Az „Öreg-hegy” név előfordulása a Heves megyei földrajzinév-tár myomatott kiadásában

A gyakorlatban ezért úgy járnak el, hogy a homonim névalakokhoz kiegészítő adatot (ún. hátravetett értelmezőt) jelenítenek meg. A 2. ábrán a Geo Names Server [1] automatikusan megjeleníti a mutatószavak mellett jobbra a mindenkor ország- és megyenevet (valamint a típust és a koordinátákat). Az automatikus megjelenítés azért lehetséges, mert az egyes földrajzi helyek nevei a szemantikailag strukturált rendszer következtében eleve össze vannak rész-egész relációban kapcsolva az átfogóbb igazgatási egységgel, és azon keresztül tranzitíven az állam nevével.

⁵ A több nemzetiségű államok nyelvhasználati megoldásaira ezen a helyen nem térünk ki, csak utalunk rá, hogy ebben az esetben az egyes nemzeti nyelveken megadott nevek is hivatalosak, és ezért egymással ekvivalensek (tehát nem pusztá szinonimák).

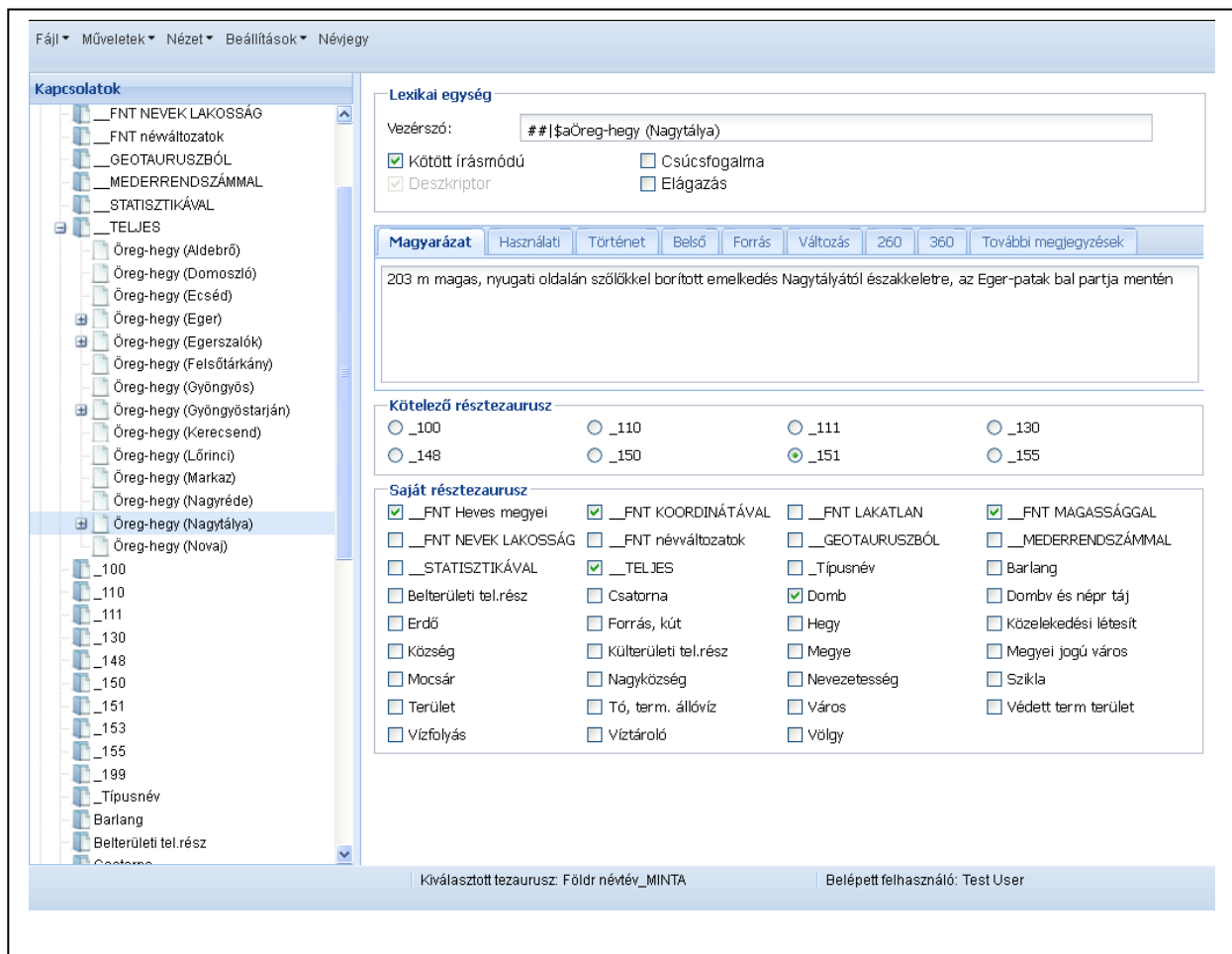
12	Öreg-hegy	Hungary, Nógrád	hill	N 47° 57' 14"	E 19° 18' 51"
13	Öreg-hegy	Hungary, Pest	hill	N 47° 55' 21"	E 18° 47' 51"
14	Öreg-hegy	Hungary, Nógrád	hill	N 47° 51' 5"	E 19° 27' 49"
15	Öreg-hegy	Hungary, Heves	hill	N 47° 46' 0"	E 19° 58' 0"
16	Öreg-hegy	Hungary, Heves	hill	N 47° 45' 26"	E 19° 50' 47"
17	Öreg-hegy	Hungary, Pest	hill	N 47° 44' 48"	E 19° 22' 54"
18	Öreg-hegy	Hungary, Heves	hill	N 47° 43' 47"	E 19° 42' 25"
19	Öreg-hegy	Hungary, Komárom-Esztergom	hill	N 47° 39' 0"	E 18° 11' 0"
20	Öreg-hegy	Hungary, Komárom-Esztergom	hill	N 47° 38' 26"	E 18° 37' 20"
21	Öreg-hegy	Hungary, Komárom-Esztergom	hill	N 47° 32' 0"	E 17° 54' 0"
22	Öreg-hegy	Hungary, Fejér	hill	N 47° 23' 8"	E 18° 25' 13"
23	Öreg-hegy	Hungary, Fejér	hill	N 47° 21' 0"	E 18° 39' 0"
24	Öreg-hegy	Hungary, Veszprém	hill	N 47° 19' 0"	E 17° 30' 0"
25	Öreg-hegy	Hungary, Fejér	hill	N 47° 18' 11"	E 18° 13' 51"
26	Öreg-hegy	Hungary, Fejér	hill	N 47° 14' 51"	E 18° 34' 18"
27	Öreg-hegy	Hungary, Veszprém	hill	N 47° 7' 8"	E 17° 38' 11"
28	Öreg-hegy	Hungary, Zala	hill	N 46° 55' 40"	E 17° 7' 21"
29	Öreg-hegy	Hungary, Veszprém	hill	N 46° 51' 6"	E 17° 38' 38"
30	Öreg-hegy	Hungary, Somogy	hill	N 46° 49' 46"	E 17° 55' 0"
31	Öreg-hegy	Hungary, Somogy	hill	N 46° 47' 46"	E 17° 47' 33"
32	Öreg-hegy	Hungary, Zala	hill	N 46° 45' 21"	E 16° 57' 55"
33	Öreg-hegy	Hungary, Somogy	hill	N 46° 42' 58"	E 18° 1' 52"
34	Öreg-hegy	Hungary, Tolna	hill	N 46° 42' 2"	E 18° 28' 51"
35	Öreg-hegy	Hungary, Somogy	hill	N 46° 36' 0"	E 17° 24' 0"

2. ábra. A Geo Names Server névterének találatai az „Öreg-hegy” keresőszóra (részlet a találatjegyzékből).

Nemzeti névtérben, s vele földrajzinév-tárban még ez sem elég. A 2. ábra példáján látható, hogy „Öreg-hegy” névből szinte minden megyében féltucatnyi vagy annál jóval több is előfordulhat.

A megoldás, hogy a 2. ábrán látható példánál pontosabb kiegészítő adatokat közlünk: hátra vetett értelmezőként megadjuk annak a legkisebb igazgatási egységnek a nevét, melyhez az adott földrajzi hely tartozik. Az Öreg-hegy esetében azt a települést, melyeknek a területén az Öreg-hegy fekszik. A 3. ábrán a Heves megyei mintában ez a megoldás látható.⁶

⁶ A mutatóban nem 13, hanem 14 „Öreg-hegy” név látható, mivel a Köztársaságban, melynek heves megyei névállományával a mintát kiegészítettük, volt egy olyan „Öreg-hegy” (Domoszlótól északra), mely a földrajzinév-tár heves megyei kötetében nem szerepelt.

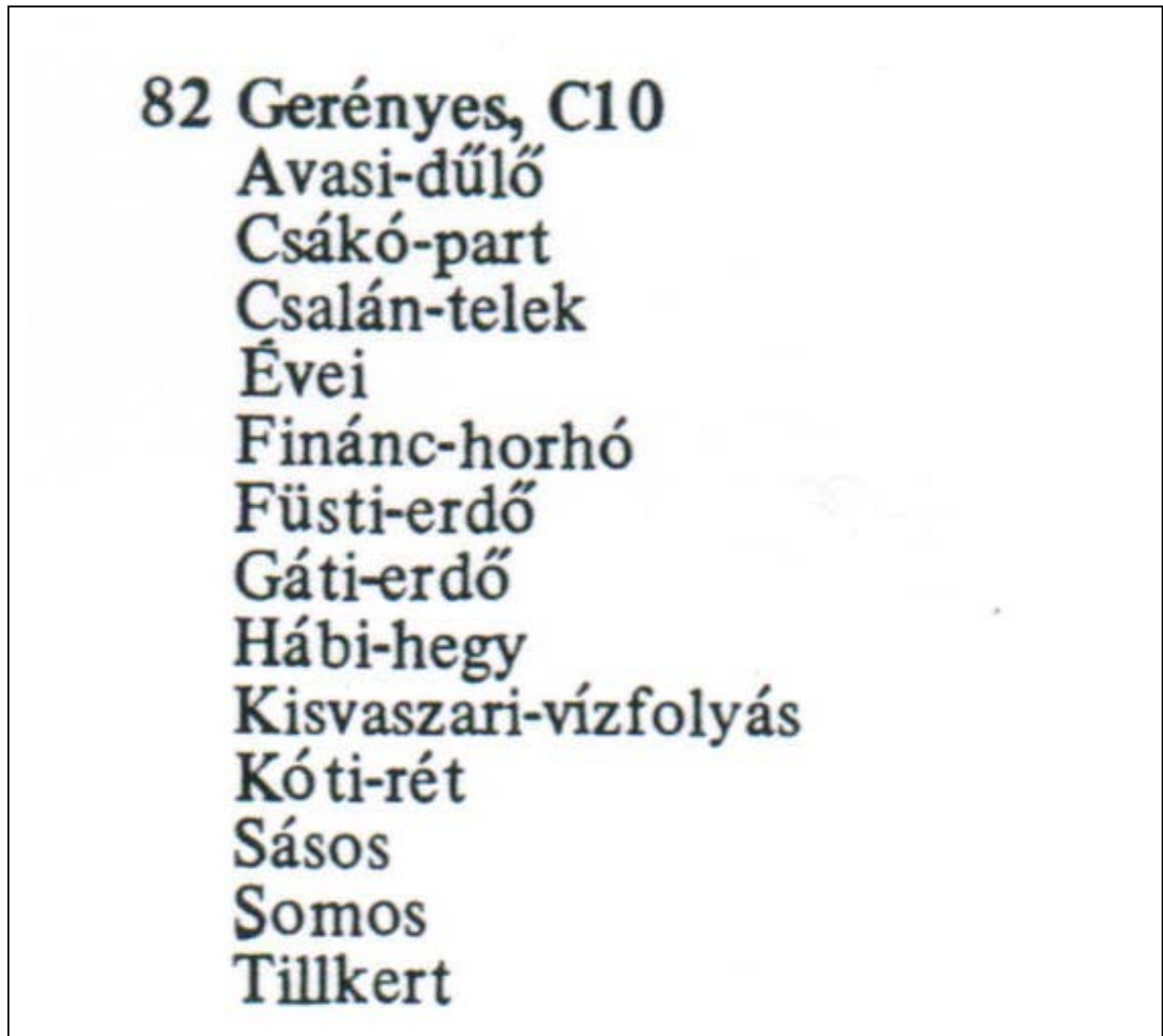
3. ábra. Az Öreg-hegy keresőszóval végzett keresés találatai a földrajzi nevek Heves megyei állományában a Relax névtérkezelő-rendszerben [13]. Az első mutatószónál látható a megjelenített földrajzinév-szócikk.

Ha az adott helyen több település osztozik, akkor is csak az egyiknek a neve lehet a hátravetett értelmező. Ez azonban nem okoz zavart, mert a több településhez tartozó helyek esetén egymás melletti településekről van szó, és a szócikket megjelenítve amúgy is látszik, hogy az adott hely mely települések része.

A földrajzinevek-tára nyomtatott kiadása megyénkénti füzetekben tartalmazza a településeket és azok részeit. Csak az egyes megyék névállományához tartozik egyesített mutató, de mint azt az 1. ábrán láthatjuk, már ezekben a mutatókban is megjelenik olykor tucatnál is több azonos nevű és azonos típusú név [3]. Abban a pillanatban azonban, amint a földrajzinevek-tárát számítógéppel kezelt adatbázisba szervezve szerkesztik, időszzerűvé válik a névvel való keresés lehetősége a felhasználó számára rendelkezésre bocsátott *teljes* állományban (tehát nem csak megyénként). Ekkor már nem kerülhető meg, hogy a homonimakérdést a kiegészítő adatok (a hátravetett értelmezők) segítségével megoldják, mivel ott előfordulhat, hogy egyetlen névtípus esetében is akár száz azonos név jelenik meg a mutatóban. Az 1., 2. és 3. ábrán szereplő Öreg-hegyből például a teljes magyarországi területen a Köztársasban⁷ 46 fordul elő, és ez csak töredéke a földrajzinév-tár ugyan ilyen nevű és típusú állományának (amely jelenleg 212 db „Öreg-hegy” nevet tartalmaz).

A Heves megyei, mintaként kidolgozott földrajzi névtérben a 3. ábrán látható megoldást alkalmaztunk.

⁷ A Köztársas nem földrajzinév-tár, hanem a dokumentumok kereshetően tárolt feldolgozásához készült tezausz, mely nem csak földrajzi neveket, hanem egyéb szakkifejezéseket is tartalmaz, és a magyarországi földrajzi neveket (még) nem a maguk teljességében tartalmazza [8].

4. ábra. Gerényes szócikke a Földrajzinév-tár nyomtatott kiadásában (1980).

5. ábra. A Gerényeshez tartozó Nyíres kiskrajnév (terület) relációs szócikkének megjelenítése a Magyar Digitális Helynévtárban [9] <<http://mdh.unideb.hu/telepules.php?c=11-10-99&adatlap=11-10-99/1&t=Ger%C3%A9nyes>>

2.2 A földrajzi helymegjelölések, létesítmények

A térképeken létesítmények nevei is szerepelnek. Ilyenek például a különféle épületek (pl. vadászház, kastély, szálló), építmények (gát, híd, kút), vasúti megállók és állomások, nagyobb létesítmények és üzemek általános nevei (akna, átemelő-állomás, gyógyfürdő, homokbánya, salaklerakó, táró, tsz, üzem). Külön típust képviselnek a testületi névvel megnevezett termelő vállalatok.

Különösen az utóbbi csoportba tartozók legnagyobb problémája, hogy a testületi nevek változékonysága a tulajdonnevek közül a legnagyobb (a mintában pl.: Május 1. tsz, Hevesi Állami Gazdaság, Thorez bányauzem, Mátrai Ásványkőbánya, Mátravidéki Féművek, Gyöngyös Városi Tanács Munkásszálló, Sopronhórpácsi Kutatóintézet). Eltekintve attól, hogy ezeknek az intézményeknek és vállalatoknak a térképen szereplő tulajdonneve többnyire nem felel meg pontosan az adott időszakban használt hivatalos testületi névnek, ezek a nevek még a térképi formájukban sem maradnak meg tartósan.

Például a Sopronhórpácsi Kutatóintézet hivatalos neve a maga idejében Sopronhórpácsi Répatermesztési és Nemesítési Kutató Intézet volt (központi részlege a sopronhórpácsi Széchenyi-kastélyban helyezkedett el, Nagyteleken csak a hivatalos néven Sopronhórpácsi Répatermesztési és Nemesítési Kutató Intézet Hatvan-Nagyteleki részlege működött, melynek később Hatvan-Nagyteleki Nemesítő Telep volt a neve), ma többszöri névváltozás után egyik utódjának a neve Beta Kutató Intézet Nonprofit Kft.

A Heves megyei mintába felvettük a földrajzi helymegjelöléseket, de ezek neveit – hogy szemléltessük – a nemzetközi könyvtári szabványok szerint vettük fel. A szabványos névben először a település neve, utána a létesítmény neve szerepel. Például:

Átány. Május 1. Tsz

Heves. Hevesi Állami Gazdaság

Gyöngyös. Városi tanács, Gyöngyös Munkásszálló

Hatvan. Sopronhórpácsi Kutatóintézet

Javaslat

A létesítmények térképi feltüntetése akár egyszerűsített névformákkal is bizonyos típusú térképeken kétségtelenül indokolt, de nem biztos, hogy ezek nevei földrajzinév-tárba valók, földrajzi névtérbe semmiképpen sem.

2.3 Névváltozatok: nemdeszkriptorok

A szabványos földrajzi nevekhez (a *deskriptorokhoz*) többnyire egy vagy több szinonim névalak tartozhat. Ezek alkotják a névváltozatok (a *nemdeskriptorok*) állományát.

A földrajzinév-tár névváltozatainak állománya jelenleg nem (csak) az adott hely szinonim neveit tartalmazza, hanem a térképészeti gyakorlatban az adott helyre megadott neveket is.

Az utóbbiak – feltehetően – az adott hely közelében, környékén előforduló helyek nevei, melyekkel térképeken az adott helyet nevezték meg. Ezek a nem szinonim „névváltozatok” tehát valójában más, önállóan létező helyek nevei. Ráadásul az esetek kis részében önálló névként is (tehát nem csak névváltozatként) megjelennek. A névtérkezelés szempontjából mind a két esetben ugyanolyan *deskriptorokról* van szó, mint a nevek esetében.

Ennek következtében a névváltozatok jelenleg sajátos, térképészeti szempontokat tükröző állományt alkotnak, melyben keverednek a szinonimák és az önálló helyek nevei. A névváltozat azonban inkább egy adott dolog nevének változatait jelenti, azaz szinonimát, mint sem azt, hogy milyen más dolog neve áll az adott dolog helyett. Célszerű volna a „Névváltozat” név helyett az utóbbi névállományt eleve másként nevezni (pl. „Helyette álló név”, „Térképi név”). A félreérthetetlen megoldást tehát az jelentené, ha két állomány készülné: egyrészt a valódi szinonimák állománya, másrészt pedig, ha ez egy földrajzinév-tárban szükséges, a térképészeti gyakorlatban az adott helyre az egyes térképeken megadott nevek esetén egy másik nevű állomány (pl. „Térképi név”), és vele egy másik típusú kapcsolat.

2.3.1 NÉVVÁLTOZATOK (NEMDESKRIPTOROK), MELYEK NÉVKÉNT (DESKRIPTORKÉNT) NEM FORDULNAK ELŐ

Az esetek egy részében, amikor a névváltozat nem ugyanabba a típusba tartozott, nyilvánvaló, hogy nem szinonim névalakról van szó.

Például:

Aranyos	terület	– <i>névváltozata</i> : Halászaranyos vm.
Csevice-patak	vízfolyás	– <i>névváltozata</i> : Csevice-patak hídja
Gilitka-patak	vízfolyás	– <i>névváltozata</i> : Gilitka-völgy
Szent Anna tó	tó	– <i>névváltozata</i> : Szent Anna kápolna
Tölgyes	erdő	– <i>névváltozata</i> : Mezsgye hegy, Malom-tó

Az esetek másik részében a névváltozat ugyanabba a típusba tartozott, de nyilvánvaló, hogy nem szinonim névalakról van szó.

Például:

Akasztó-domb	hegy	– <i>névváltozata</i> : Ortás-orom, Két-hegy-köz
Málnás-orom	hegy	– <i>névváltozata</i> : Szána-fő
Vízre járó dűlő	terület	– <i>névváltozata</i> : Vízre járó I.-dűlő, Vízre járó II.-dűlő

Az esetek harmadik részében megállapíthatatlan, hogy szinonimáról vagy egy másik földrajzi hely nevéről van-e szó.

Például:

Güzü-hegy	– <i>névváltozata</i> : Bozsonya
Harasztos-bérc	– <i>névváltozata</i> : Csóra
Határtető	– <i>névváltozata</i> : Új-határ-tető

A feldolgozás során nem volt lehetőség arra, hogy a Földrajzinév-tár szerint értelmezett névváltozatok közül kiválogassuk minden tényleges szinonimát. Ugyancsak nem volt még rá lehetőség, hogy a más helyeket megnevező összes névváltozatot mind kiválogassuk és önálló névként szerepeltessük. Néhány esetben megtettük ezt, de ez csak néhány tucatnyi eset. A továbbra is névváltozatként átvett neveket pillanatnyilag egységesen a „lásd” (inverze „szinonimája”) relációval jelöltük, ami átmeneti megoldás.

A névváltozatok között olykor a térképészeti gyakorlatban használt, általános nevet képviselő rövidítések is szerepeltek.

Például:

Orczy-kastély	– <i>névváltozata</i> : Ks.
---------------	-----------------------------

Ezeket a feldolgozás során nem vettük figyelembe.

A névváltozatokat azzal a helyesírással vettük át, amelyekben szerepeltek, tehát akkor is, ha nem helyesen íródtak.

Például:

Hevesi szőlő	<i>helyesen</i> : Hevesi-szőlő
Eger-víz-menti-dűlő	<i>helyesen</i> : Eger-víz menti dűlő
Vaskapus tábla	<i>helyesen</i> : Vaskapus-tábla
Vízre járó II.-dűlő	<i>helyesen</i> : Vízre járó II. dűlő

Kis eltérések esetén a változatot nem vettük figyelembe.

Például:

Abonyi úti második dűlő

ez is létezett, megtartva

Abonyi úti Második dűlő

ez az előbbinek másként írt változata, kihagyva

Javaslat

Minden névváltozatot, amely valódi szinonima, azaz ugyanazt a földrajzi helyet nevezi meg, a „*lásd*”/”*szinonímája*” relációban kell egymással összekapcsolni. Például:

Gólint

szinonímája

Gólint

Gólint

lásd

Gólint

Minden olyan jelenlegi „névváltozatot”, amely nem valódi szinonima, azaz nem ugyanazt a földrajzi helyet nevezi meg különböző névalakban, de az adott hely közvetlen közelében van, vagy közelsége más okból releváns, egyrész a „*mellette, mentén*” relációban kell egymással összekapcsolni. Például:

Gilitka-patak

mellette, mentén

Rocska-csurgó

Rocska-csurgó

mellette, mentén

Gilitka-patak

Ha szükség van annak megadására, hogy egyes térképeken az adott helyet milyen más hely nevével nevezték meg, akkor vagy speciális relációval, vagy használati megjegyzéssel szövegesen lehet megadni az összefüggést. Például speciális relációval:

Szánafő

mellette, mentén

Málnás-orom

helyette használt térképi név

Málnás-orom (Bükk-hegység. Turistatérkép, Bp. 1977)

Például megjegyzéssel:

Szánafő

Forrás: Bükk-hegység. Turistatérkép, Bp. 1977. Ezen a helyette használt név „Málnás-orom”)

mellette, mentén

Málnás-orom

Megjegyezzük még, hogy egy nem nyomtatott, hanem a weben előhívható, a felhasználók számára megjelenített földrajzinév-tárban célszerű a rövidítéseket feloldva megadni.

2.3.2 NÉVVÁLTOZATOK, MELYEK NÉVKÉNT (DESKRIPTORKÉNT) IS ELŐFORDULNAK

Gyakori, hogy névváltozatként olyan név szerepel, mely önálló helyként is megtalálható a Név oszlopban. Ha egyértelmű volt, hogy a két név két különböző földrajzi helyet nevez meg, melyek egymás közelében, szomszédságában találhatók, akkor névváltozatként nem volt értelme kezelni.

Például:

Áldozóvár

– *névváltozata:*

Szakáll-hegy

Szakáll-hegy

– *névváltozata:*

Szakál-hegy, Hágó-hegy

Almár-patak

– *névváltozata:*

Almár-völgy

Almár-völgy

– *névváltozata:* –

Alsó-magyaros

– *névváltozata:*

Irmatanya

Irmatanya

– *névváltozata:*

Irma-tanya

Hagymás völgy

– *névváltozata:*

Hangyás-völgy, Mész-völgy

Mész-völgy

– *névváltozata:*

Csurgó-lápa, Mész-völgyi-patak

Ilyenkor mindig a „*mellette, mentén*” (szabványosított magyar rövidítése X⁸) relációt alkalmaztuk (az ezeket az eseteket mind kiemeltük a névváltozatok közül):

Áldozóvár

mellette, mentén

Szakáll-hegy

Szakáll-hegy

mellette, mentén

Áldozóvár

Almár-patak

mellette, mentén

Almár-völgy

Almár-völgy

mellette, mentén

Almár-patak

⁸ A relációtípusok szabványos, rövid jeleit a magyar szabvány tartalmazza [12].

Alsó-magyalos	<i>mellette, mentén</i>	Irmatanya
Irmatanya	<i>mellette, mentén</i>	Alsó-magyalos
Hagymás völgy	<i>szinonimája</i>	Hangyás-völgy
	<i>mellette, mentén</i>	Mész-völgy
Mész-völgy	<i>mellette, mentén</i>	Csurgó-lápa
	<i>mellette, mentén</i>	Mész-völgyi-patak

2.3.3 UGYANAZ A FÖLDRAJZI HELY KÉT NÉVEN DESZKRIPTOR

Előfordul, hogy ugyanaz a természetföldrajzi hely két azonos nyelvű szabványosított néven szerepel a földrajzinév-tárban. Ez azt jelenti, hogy a logikai szerkezetben az előfordulási szint elvét (1. fejezet) nem vették figyelembe.

Például:

Egerfarmos:	Sej-halom	– <i>névváltozata:</i>	Sélyi-halom, Sej-halmi-tábla, Sej-halmi-út
Poroszló:	Saji-halom	– <i>névváltozata:</i>	Sélyi-halom

A Heves megyei földrajzi nevek füzetéhez adott térképmellékletben is jól látható, hogy az Egerfarmosi és a Poroszlói határ mellett közvetlenül jelölték a Sej-halmot az egyik, a Saji-halmot a másik oldalon, holott azon a helyen nincs két külön álló halom, hanem csak egyetlen egy, a 102 m-es legmagasabb pontján halad át a határvonal, területének egyik fele az Egerfarmosi, másik fele pedig a Poroszlói igazgatási egységre esik.

Feltehetően a halom neve Egerfarmoson Sej-halom, Poroszlón Saji-halom, és mindkét településen nevezik Sélyi-halomnak is. Ahogy ezt a „2.1 Szabványosított (hivatalos) nevek: deskriptorok” c. fejezetben leírtuk, nem ésszerű egy és ugyanazon hely esetében két egyenrangú nevet (deskriptort) szerepeltetni, mert ezzel a három logikai szint elkülönített kezelésének elve sérül.

Lehet ugyan, hogy az adott földrajzi objektum viszonylag nagy kiterjedésű, ezért nagyobb területrészek esnek az objektum területén osztozó igazgatási egységek területére, de ez sem indokolhatja, hogy egy és ugyanaz a földrajzi objektum két különböző hivatalos néven szerepeljen. Ha például a Sélyi-halom esetén ásatások folynak a poroszlói oldalán, akkor nem sok értelme van az mondani, hogy a Saji-halmot kutatják a régészek, ha meg az Egerfarmosi oldalára térnek át, akkor azt mondani, hogy a Sej-halmot kutatják, mert a valóságban egy és ugyanazt a halmot kutatják mindkét esetben.

Ha tehát ilyen névhasználati eset előfordul, akkor célszerűen úgy járhatunk el, hogy valamelyik névalakot deskriptornak választjuk ki, a többi pedig szinonim névalak (nemdeskriptor) lesz. A Heves megyei mintaállományban deskriptornak a Sélyi-halom névalakot választottuk, melyet mindkét településen használnak, és a korábbi térképeken (pl. az 1944-es katonai felmérésben), valamint a Földmérési és Geodéziai Intézet térképböngészőjével megjeleníthető vonatkozó szelvényen⁹ is ezen a néven szerepelt.

⁹ 77-441-es szelvény – <http://www.fomi.hu/portal/index.php/termekaink/terkepek/topografiai-terkepek/bongesztes>

A megoldás tehát:

Sélyi-halom

Megjegyzés: 102 m magas emelkedés Egerfarmostól délre, a Laskó északi partja közelében, Nyárjassal átellenben. Egerfarmoson Sej-halom is,

Poroszlón Sajj-halom is a neve

szinonimája Saji-halom
 Sej-halom

Saji-halom

Megjegyzés: A Sélyi-halom névváltozata Poroszlón

Lásd Sélyi-halom

Sej-halom

Megjegyzés: A Sélyi-halom névváltozata Egerfarmoson

Lásd Sélyi-halom

Más lenne a helyzet, ha például egy országban két hivatalos nyelv lenne érvényes. Akkor az egyes hivatalos nyelvű névváltozatok egyenrangúak, azaz közöttük ekvivalencia relációt kell meghatározni. Számos több nemzeti-ségű államban ismerték már el a több hivatalos nyelvet, ezért ott az állami névterek – és elvileg a földrajzinév-tárak – is több nyelvűek.

2.3.4 NÉVVÁLTOZATOK, MELYEK NÉVKÉNT (DESKRIPTORKÉNT) NEM FORDULNAK ELŐ, DE NÉVKÉNT CÉL-SZERŰ SZEREPELTETNI

Előfordult, hogy ha a név és névváltozata két különböző földrajzi helyet nevezett meg, de a névváltozat névként nem fordult elő, a névváltozatból mégis nevet (deskriptort) szerkesztettünk. Ezt akkor tettük, ha más (például vízügyi) kimutatásokban, vagy a Köztársaságban a szóban forgó névváltozat önálló deskriptor volt. Ilyenkor a forrás-megjegyzésben jeleztük, hogyan tartják nyilván az FNT-ben.

Például:

Málnás-órom – névváltozata: Szánafő

Lett belőle:

Málnás-órom

mellette, mentén Szánafő

Szánafő

Forrás: Az FNT szerint a Málnás-órom névváltozata

mellette, mentén Málnás-órom

Kartal-völgyi-patak – –névváltozata: Emzse-patak

Lett belőle:

Emzse-patak

szinonimája Emzse-patak

folytatása Kartal-völgyi-patak

Emzse-patak

Forrás: Az FNT szerint a Kartal-völgyi-patak névváltozata

lásd Emzse-patak

További példák vízfolyásokra: Toka-patak (névváltozata: Bánya-patak), Örvény-patak (névváltozata: Dóna-völgyi-patak).

3. Összefüggések a nevek (deskriptorok) között

3.1 A v. ö. (vesd össze) kapcsolatok

A földrajzi nevek adatbázisának „Megjegyzés” mezőjében a rokonsági kapcsolatokat (relációkat) kifejező „vesd össze” utalások is előfordulnak (nevezik ezeket kereszthivatkozásoknak is, noha nem „hivatkozások”).

Ezek a kapcsolatok kizárólag akkor jelennek meg, ha az adott földrajzi hely egyszerre több település része.

Például:

Deskriptor	deskriptor	Reláció
Település	Név	Megjegyzés
Nagyvisnyó	Ágazat-bérc	vesd össze: Szilvásvár
Szilvásvár	Ágazat-bérc	vesd össze: Nagyvisnyó

Ezeket kapcsolatokat ebben a formában nem vettük át, mert egy névtér alapú földrajzinév-tárban az ilyen összefüggések eleve adódnak a rész–egész kapcsolatokból. A fenti példa névtéri szerkezetben:

Ágazat-bérc		kurrens, köznyelvi	<i>Helyazonosító:</i> 0000984305
<i>átfogó egysége</i>	Nagyvisnyó	kurrens, köznyelvi	<i>Helyazonosító:</i> 1900044608
	Szilvásvár	kurrens, köznyelvi	<i>Helyazonosító:</i> 7940100934
Nagyvisnyó		kurrens, köznyelvi	<i>Helyazonosító:</i> 1900044608
<i>része</i>	Ágazat-bérc	kurrens, köznyelvi	<i>Helyazonosító:</i> 0000984305
Szilvásvár		kurrens, köznyelvi	<i>Helyazonosító:</i> 7940100934
<i>része</i>	Ágazat-bérc	kurrens, köznyelvi	<i>Helyazonosító:</i> 0000984305

Javaslat

A fenti megjegyzés formájában megadott „vesd össze” kapcsolatok szükségtelenek, ha a földrajzi nevek korszerű névtéri szerkezetbe vannak szervezve.

3.2 A további kapcsolatok

A földrajzinév-tárban egymáshoz vannak rendelve a települések („Településnév”) és a hozzájuk tartozó részek („Név”), mint bel- és külterületi településrészek, geomorfológiai képződmények stb. (Lásd az „Ágazat-bérc” fenti példáját!) A „Településnév” és a „Név” mezők között az egész–rész reláció implicit formában van tehát megadva.

Egy földrajzi hely egyszerre több településhez is tartozhat, ha kiterjedése több település területére esik. A földrajzinév-tárban többnyire ez a helyzet elsősorban az olyan geomorfológiai képződmények esetén áll fenn, mint a völgyek, hegyek, dombok, erdők, területek stb., de előfordul az is, hogy külterületi településrészek tartoznak egyszerre több településhez.

Például:

<i>Deszkriptor</i>	<i>deszkriptor</i>	<i>Deszkriptor</i>
Településnév	Név	Típus
Bodony	Áldozó	külterületi településrész
Parádsasvár	Áldozó	külterületi településrész

Névtéri szerkezetben a relációkat kifejezett (explicit) formában adják meg:

Áldozó

<i>általános típusa</i>	Heves megyei külterületi településrész
<i>átfogó egysége</i>	Bodony
	Parádsasvár

A földrajzinév-tárban a vízfolyások is implicit egész–rész kapcsolatokkal kapcsolódnak a településekhez, melyek területén átfolynak. Vízfolyások esetében ez nem szerencsés, mert a térképészetben járatlan végfelhasználó számára az a benyomás adódik, hogy a vízfolyás maga van az adott földrajzi hely területén, holott az adott földrajzi hely csak annak mentén fekszik, legalábbis a köznap gondolkodás számára. A Heves megyei névtérben a vízfolyásokat a „mellette, mentén” relációval kapcsoltuk a településekhez, ill. egyéb földrajzi helyekhez.

Például:

<i>deszkriptor</i>	<i>deszkriptor</i>	<i>deszkriptor</i>
Településnév	Név	Típus
Eger	Ostoros-patak	Vízfolyás
Eger	Ostoros-patak	Vízfolyás
Mezőszemere	Ostoros-patak	Vízfolyás
Novaj	Ostoros-patak	Vízfolyás
Ostoros	Ostoros-patak	Vízfolyás
Szihalom	Ostoros-patak	Vízfolyás

Névtéri szerkezetben (csak egy inverz kapcsolatot mutatjuk be):

Ostoros-patak

mellette, mentén Eger
Mezőszemere
Novaj
Ostoros
Szihalom

Eger

mellette, mentén Ostoros-patak

A névtéri szerkezetben azonban nem csak az „egész–rész” és a „mellette, mentén”, hanem a további, nemzetközileg szabványosított relációkat is szerepeltetni lehet. Ilyen az „előzménye, korábban” (és inverze, a „folytatása, később”), valamint a „nem azonos” relációk, nem utolsó sorban pedig az átfogó típust megadó név relációja, az „általános típusa”. Az „előzménye, korábban” („folytatása, később”) reláció a települések korábbi és mai nevei között, továbbá a vízfolyások és az azokat folytató, befogadó víztestek között fejezi ki az összefüggést. Az Ostoros-patak teljes szócikke névtéri szerkezetben (csak egy inverz kapcsolatot mutatunk; a halványan írt helyek a Geotauruszból származó további olyan helyek, melyek az Ostoros-patak mentén fekszenek):

Ostoros-patak

szinonimája Ostoros (Ostoros-patak)
Ostorosi-patak
általános típusa Heves megyei vízfolyás
folytatása, később Rima (Tisza-tó)
előzménye, korábban Novaji-patak
mellette, mentén Eger
Gyilkos
Kerékkötő (Ostoros)
Kisegeddülő
Mezőszemere
Nagyegeddülő
Novaj
Ostoros
Ostorosi-víztároló
Szihalom

Egy névtérben történelmi névalakok önálló deszkriptorként is feltüntethetők. Különösen vonatkozik ez az ókori helyek neveire. A rájuk vonatkozó információk teljesen különböznek az ókori település helyén kialakult közép- és újkori, mai településekre vonatkozó információktól, az ókori nevek önállóságát egy névtérben ez indokolja. Mivel Heves megyében ilyen példát nem találni, a Győr közelében fekvő Brigetio (a mai Ószőny) példáját választottuk. A konkrét Ószőny hivatalos, szabványosított neve (deszkriptora) **Ószőny**. Régies névalakja **Ó-szőny**, mely nemdeszkriptor, és lásd utalás kapcsolja a kitüntetett névalakhoz. A római **Brigetio** ugyanezen a helyen feküdt, önálló entitásnak célszerű tekinteni, ezért ez is önálló deszkriptor (4. ábra).

Ószőny		kurrens, köznyelvi	<i>Helyazonosító: 1234567</i>
<i>szinonimája</i>	Ó-Szőny	történelmi, köznyelvi	
<i>korábban</i>	Brigetio	történelmi, köznyelvi	
Ó-Szőny		történelmi, köznyelvi	<i>Helyazonosító: 1234567</i>
<i>lásd</i>	Ószőny	kurrens, köznyelvi	
Brigetio		kurrens és történelmi, köznyelvi	<i>Helyazonosító: 1234567</i>
<i>később</i>	Ószőny	kurrens, köznyelvi	

4. ábra. Történelmi névalakok és nyelvészeti adatok feltüntetése névtérben.

Javaslat

A földrajzinév-tár korábbi, nyomtatott kiadásában a nevek (deszkriptorok) között csak a település, ill. a hely típusát adták meg implicit formában (azaz azt a relációt, hogy általánosabb értelemben mi az adott település, ill. hely), továbbá azt a települést, melynek az adott hely a része.

Célszerű dönteni arról, hogy legyenek-e további (előzménye, korábban/folytatása, később; mellette, mentén, nem azonos) kapcsolatok a földrajzinév-tár nevei (deszkriptorai) között? A tapasztalatok szerint gyakori, hogy egy-egy névhez tucatnyi más hely kapcsolódhat a felsorolt relációban. Vagy a viszonylagos teljesség igényével lesznek ezek a relációk megadva, vagy sehogy, mert csak véletlenszerűen megadni néhányat megtévesztő.

4. A további kapcsolatok (metarelációk, statisztikai és térképészeti adatok) kérdése

A földrajzi helyekhez adatok is tartoznak, melyek rendkívül fontosak. Ezek az adatok a korszerű névterekben kapcsolattípusokon (relációkon) keresztül kapcsolódnak a földrajzi helyekhez. Az elsődleges vagy alapadatokra vonatkozó másodlagos, ún. metaadatokat képviselnek, és ezért a relációkat, melyekben a földrajzi helyekhez kapcsolódnak, metarelációknak nevezzük.

Metarelációkban kapcsolódnak a földrajzi koordináták, a magassági adatok, a közigazgatási besorolások típusai (pl. a körjegyzőségi típusok), a postai irányítószámok, telefonkörzet-számok, továbbá a különféle statisztikai adatok (lakosság szám, területi kiterjedés stb.).

4.1 Földrajzi koordináták

A geomorfológiai képződmények (dombok, hegyek, területek/tájak, völgyek, olykor a sziklák, barlangok is), a vízrajzi képződmények (víztestek, mint vízfolyások, állóvizek, mocsarak, olykor a források, kutak is), az erdők egyszerre több településhez is tartozhatnak, ha a településhatárokon fekszenek. Ilyenkor több koordináta értékük van az egyes települések szerint, melyek megegyezhetnek, vagy (ha nagyobb kiterjedésűek) eltérhetnek egymástól. Például:

Pes-kő

általános típusa Heves megyei hegy
koordinátája É 48.04874454 : K 20.42791955 = Felsőtárkány (Koordr: WGS 84)
É 48.04874454 : K 20.42791955 = Szilvásvár (Koordr: WGS 84)

Kékes (hegy)

általános típusa Heves megyei hegy
koordinátája É 47.87542493 : K 20.01456212 = Parád (Koordr: WGS 84)
É 47.87958444 : K 19.98550541 = Gyöngyös (Koordr: WGS 84)

A földrajzi helyekhez különböző típusú koordinátaértékek kapcsolódhatnak. Az alábbi példában WGS-koordináta és a Geo Names Server koordinátája kapcsolódik a külterületi településrészhez:

Kékestető

általános típusa Heves megyei belterületi (?) településrész
koordinátája É 47.87657129 : K 19.9866282 = Gyöngyös (Koordr: WGS 84)
É 47.88333333 : K 20.0166667

A vízfolyások egyrészt több település területén folynak át (az állóvizek több település területére esnek), másrészt kitüntetett pontjaik az eredetük és a torkolatuk. Például:

Baláta-patak

általános típusa Heves megyei vízfolyás
mellette, mentén Baláta-völgy
Bodony
Mátraderecske
Recsk
koordinátája É 47.96316738 : K 19.98431914 = Bodony: eredet (Koordr: WGS 84)
É 47.9476067 : K 20.05968019 = Bodony (Koordr: WGS 84)
É 47.93887714 : K 20.09384519 = Mátraderecske (Koordr: WGS 84)
É 47.93215332 : K 20.09241316 = Recsk: torkolat (Koordr: WGS 84)

4.2 Statisztikai adatok

A településeknek és résztelepüléseiknek (bel- és külterületi településrészek, városrészek, lakótelepek stb.) statisztikai célú adatai a KSH-azonosító, a körjegyzőségi típusba sorolás, a terület, a lakosságszám, a lakások száma. Például:

Szúcs

általános típusa Heves megyei község

statisztikai adatok KSH-azonosító: 13523 Körjegyzőség: Egercsehi (6) Területe: 849 Lakosságszám: 416 Lakások száma: 158

4.3 Térképészeti adatok

A térképészeti adatok a magassági adat, a folyók, völgyek, hegyláncok stb. hosszúsági adata, a geomorfológiai képződmények és állóvizek területi adata, továbbá számos azonosító (mint a víztestek mederrendszáma/EU-kódja, vízikönyvi száma stb.). Például:

Hármashatár

általános típusa Heves megyei domb

térképészeti adatok Magasság: 135

Laskó patak

általános típusa Heves megyei vízfolyás

térképészeti adatok Hossz: 52 km EU-kód: AAA983

A statisztikai adatok többsége rövid időn belül is változik, ha tehát ezek bekerülnek a földrajzinév-tárba vagy a földrajzinév-térbe, akkor megoldandó az automatikus aktualizálásuk is a jövőben. A statisztikai adatok forrása gyakorlatilag a Statisztikai Hivatal adatállománya lehet.

A térképészeti adatok viszonylag állandók. Velük kapcsolatban célszerű rögzíteni, hogy milyen forrásból származnak. Ezek száma több is lehet. A jelenlegi Heves megyei mintában a földrajzinév-tárban jelenleg szereplő forrásadatok hozzáférés híján nem szerepelnek.

Javaslat

A földrajzinév-tár jelenlegi adatbázisában a két típusú koordinátaadatokon kívül számos statisztikai és térképészeti adat szerepel. Van néhány olyan további statisztikai és térképészeti adat, melyek fölvétele talán megfontolható. Például a víztestek mederrendszáma/EU-kódja, a települések lakásszáma, a kistelepülések (kül- és belterületi településrészek) lakosságszáma, a vízfolyások hossza, az állóvizek, mocsarak területe, a körjegyzőségek pontosabb megadása (nem csak a típusok).

4.4 Nyelvészeti adatok

A nevekhez – legyenek azok szabványosított nevek (deszkriptorok) vagy névváltozatok (nemdeszkriptorok), nyelvészeti adatok is tartoznak. A földrajzi névtérben feltehetően nincs feltétlenül szükség az olyan nagy fokú differenciálásra, mint amelyet például a Magyar Nyelv Értelmező Szótárában alkalmaznak. A várható felhasználói körre tekintettel nyelvészeti adatok lehetnek a következők:

- használat időszerűsége (kurrens, régies, történelmi, kurrens és történelmi, egyéb);
- használat fajtája (köznyelvi, tudományos, tájnyelvi, jövevényszó¹⁰);
- nyelvfajta (magyar, német, román stb.)

A Heves megyei mintában ez a rész kidolgozatlan.

A nyelvészeti adatok feltüntetésére a 4. ábrán láthatunk egyszerű, magyar példát. Nemzetközi példa az 5. ábrán látható.

¹⁰ Földrajzi nevek esetén ilyenek tekinthetők a magyar nyelvterületen kívüli, a magyar köznyelvben használt, magyar névvel nem rendelkező nem magyar (helyesírású) helynevek (pl. Bonn, Helsinki, Marseille, New York, Sankt Johann, Stockholm, Zürich). Adott esetben eldöntendő, hogy a Berlin, Jaffa, London, Madrid, Tanger stb. alakok minek számítanak.

ID: 7010471
Record Type: administrative

Eger (inhabited place)

Coordinates:
 Lat: 47 53 00 N *degrees minutes* Lat: 47.8833 *decimal degrees*
 Long: 020 28 00 E *degrees minutes* Long: 20.4667 *decimal degrees*

Note: Located in Eger valley between 2 mountain ranges; was an ancient Magyar tribal city; was an important early bishopric in 11th cen.; destroyed by Tatars in 13th cen.; fortified against Turks in 16th cen., though was defeated & became major Muslim outpost.

Names:
 Eger (**preferred**, C, V)
 Erlau (C, V)
 Agria (H, O)
 Agriensis civitas (H, O)
 Egria (H, O)

Hierarchical Position:
 World (facet)
 Europe (continent) (P)
 Hungary (nation) (P)
 Heves (county) (P)
 Eger (inhabited place) (P)

Place Types:
 inhabited place (**preferred**, C) was one of the first Magyar tribal cities in Hungary
 town (C)
 county seat (C)
 spa center (C)
 tourist center (C)
 episcopal see (H) established 11th cen.

Sources and Contributors:
 Agria..... [VP]
 Orbis Latinus (1971) 8
 Agriensis civitas..... [VP]
 Orbis Latinus (1971) 8
 Eger..... [BHA, VP Preferred]
 Canby, Historic Places (1984) I, 267
 USBGN: Foreign Gazetteers
 Webster's Geographical Dictionary (1984)
 Egria..... [VP]
 Orbis Latinus (1971) 8
 Erlau..... [VP]
 Encyclopaedia Britannica (1988) IV, 385
Subject: [BHA, VP]
 Canby, Historic Places (1984) I, 267
 Encyclopaedia Britannica (1988) IV, 385

6. ábra. Eger névcikke a Getty földrajzi nevek tezauruszában [2]. C = kurrens, V = beszélt nyelvi, O = egyéb, G = történelmi név

5. Szöveges adatok

A földrajzi nevekhez számos olyan adat, információ tartozik, melyek számszerű vagy kódolt formában nem adhatók meg, csak szövegesen. Ilyen szöveges adatok a meghatározást tartalmazó magyarázatok, történeti megjegyzések, forrásadatok, a nevek adatbázisbeli változására, felvételére, a létrehozóra, a törlésére stb. vonatkozó információk.

Mindezek különféle típusú szöveges adatok, melyeket elkülönítve kell kezelni és megjeleníteni. A Heves megyei mintában még nem teljes körű a használatuk, de az alábbi példában egy ilyen, teljesebb szöveges adattartalmú földrajzinév-szócikket mutatunk be (halványan írva a csak a példa kedvéért fölvevett adatokat). A példában minden kapcsolatot is feltüntettünk, hogy szemléltessünk egy teljes névtéri szócikket és annak egyik lehetséges megjelenítését (a webes lehetőségek ennél lényegesen felhasználóbarátibb megjelenítésre adnak lehetőséget, lásd az 5. ábrát).

Rocska-völgy (Bélapátfalva)

Magyarázat: Bélapátfalvától délre, a Kaszálós-tető nyugati oldalából induló, az Ágazat-tető, Magas-verő és Cseres-bérc alatt elhaladó, a Szarvaskői várnál az Eger-patak völgyébe torkoló völgy.

A benne folyó patakról nevezik Gilitka-völgynek is, legfelső szakaszát pedig Véres-völgynek is

Történeti megjegyzés: Az 1253-ban a Bélapátfalvi apátságot alapító II. Kilit egri püspök becenevét viselő völgy

Névváltozás: Gilitka-völgy néven lett felvéve, 2013. 02. 01-én módosult Rocska-völgyre

Forrás: Földrajzinév-tár. Köztársaság

Létrehozó: Ungváry Rudolf, Földrajzinév-tér

Felvétel: 2013. 02. 01.

szinonimája Vár-völgye

szinonimái Gilitka-völgy

általános típusa Heves megyei völgy

átfogó egysége Bélapátfalva

Szarvaskő

része Bélapátfalva. Gilitka-kápolna

Gilitka-patak

<i>előzménye, korábban</i>	Véres-völgy
<i>mellette, mentén</i>	Ágazat-tető
	Almás-hegy (Bélapátfalva)
	Cseres-bérc (Szarvaskő)
	Kaszálás-tető
	Keselyű-hegy (Szarvaskő)
	Közép-bérc (Bélapátfalva)
	Magas-verő (Bélapátfalva)
	Szarvaskői vár
	Új-határ-völgy
<i>más értelemben</i>	Gilitkapusza
<i>koordinátája</i>	É 48.00583339 : K 20.34803422 = Szarvaskő (Koordr: WGS 84)
	É 48.01265612 : K 20.34758669 = Bélapátfalva (Koordr: WGS 84)

6. Kitekintés

- Számos területen még nincsenek igazán figyelembe véve a névtérkezelés nemzetközileg elfogadott követelményei (az interdiszciplináris megközelítés minden jel szerint még nehézségekbe ütközik).
- A könyvtári szakma kis tekintélye és gyenge nyomásgyakorló képessége megakadályozza, hogy a névtérkezeléssel összefüggő, a nemzetközi névtér-kialakítási igényekkel összhangban levő, felhalmozott tapasztalatokat elismerjék és átvegyék.
- Különösen hátrányos, hogy a két másik földrajzinév-tér kezelőrendszerei nem rendelkeznek az adatcserét biztosító, a névtér számára elfogadott logikai formátummal (MARC21). Ez nem csak fogalmilag ismeretlen, hanem idegenkedést vált ki, ha tájékoztatást kapnak róla.

Noha

- (a) mindhárom rendszer esetében teljesen azonos logikai szerkezetű adatbázisokra van szükség, és
- (b) lényegében ugyan arról a nemzeti földrajzinév-célállományról van szó, és
- (c) ez az állomány kiemelten közérdekű a szabad hozzáférésért kiált (határon átvélő relevanciával)¹¹ és
- (d) és mindhárom rendszer igényes munka eredménye, mégis:

- jellemző az szétaprózódása,
- egymásnak ellentmondó minőségek,
- lemaradás a nemzetközi fejlődésben,
- a köz érdekének sérülése.

Ha van igazán nemzeti feladat, akkor a magyar nyelvű földrajzi nevek határon túli, a világhálón való megközelíthetősége azok közé tartozik.

Szükség van a három adatbázist fenntartó intézmény (és néhány további) **összefogására** a teljes körű, osztottan használható (fejleszthető, letölthető és kereshető) nemzeti földrajzinév-állomány kialakítása érdekében: ezáltal az erőforrások igényléséhez nagyobb nyomásgyakorló képesség alakulhat ki.

Irodalom

- [1] GeoNames. – The GeoNames geographical database covers all countries and contains over eight million placenames that are available for download free of charge. <<http://www.geonames.org/>>
- [2] Getty Thesaurus of Geographic Names® Online. – Getty Vocabularies. Search tools & databases. The Getty Research Institute, Los Angeles, 2010– <<http://www.getty.edu/research/tools/vocabularies/tgn/index.html>>
- [3] Heves megye. Szerk. Földi Ervin. – Budapest: Kartográfiai Vállalat, 1980. 36 p. – (Magyarország földrajzinév-tára II.)
- [4] IFLA. Functional Requirements for Authority Data. A Conceptual Model. IFLA Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Records (FRANAR). Draft. 2007. 04. 01. <<http://www.ifla.org.sg/VII/d4/Franar-ConceptualModel-2ndReview.pdf>> <http://archive.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr_current_toc.htm>

¹¹ A nem kereskedelmi célból szabad hozzáférhetőséget a szellemi termékek közjavakként való használatának joga, a „creative common licence” teremti meg <<http://creativecommons.org/>>.

- [5] ISO 2788–1986 ; Documentation -- Guidelines for the establishment and development of monolingual thesauri
- [6] ISO 5964–1985 ; Documentation -- Guidelines for the establishment and development of multilingual thesauri
- [7] ISO 25964–2011 ; Information and documentation -- Thesauri and interoperability with other vocabularies
- [8] KÖZTAURUSZ : Az Országos Széchényi Könyvtár és a közművelődési könyvtárak átfogó tezaurusza. Főszerk. Ungváry Rudolf; [közr. a] Magyar Könyvtárosok Egyesülete és az Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : MKE, OSZK, 2000–. <<http://ki.oszk.hu/relex>>
- [9] Magyar Digitális Helynévtár. Szerk.: Hoffmann István, Tóth Valéria, Schwing, Josef. [közr. a] KLTE Magyar Nyelvtudományi Tanszék. Nyelv- és Névtörténeti Műhely. – Debrecen–Mannheim : KLTE MNyT, 2010–. <<http://mdh.unideb.hu/>> <<http://mnytud.arts.klte.hu/nym/mezoszerk.pdf>>
- [10] Mandalat 0.9 <http://work.mandarciv.hu/mandalat0>
- [11] MARC21 Format for authority data. [Washington], Library of Congress. Network Development and MARC Standards Office; Cataloging Distribution Service. 1999 Ed., Update No. 1 (October 2001) through Update No. 9 (October 2008). Washinton, Library of Congress, Network Development and MARC Standards Office. <<http://www.loc.gov/marc/authority/ecadhome.html>>
- [12] MSZ 3418–87 ; Magyar nyelvű információkereső tezaurszok. Szerkezete, részei és formái
- [13] Relex (RELációk és LEXikai egységek) több felhasználós kliens-szerver alkalmazás névterek... osztott felhasználására egy és többnyelvű környezetben az interneten keresztül. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár; MOKKA, 2012–. <<http://ki.oszk.hu/relex>>
Lásd ezen belül: „Földr névtér MINTA” és „Magyarországi vizek” állományokat
- [14] UNGVÁRY Rudolf: A névtér mint kulturális szükséglet. A nemzeti aggregátor kitüntetett feladata In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 59. köt. 8. sz. 2012. p. 320–326.
- [15] UNGVÁRY Rudolf: MARC21/HUNMARC. A besorolási adatok adatsere-formátuma. Főbb jellemzők, fejlődés és problémák. In: Könyvtári Figyelő, 20. (56.) köt. 1. sz. 2010. p. 4–70. <<http://ki.oszk.hu/kf/2010/10/marc21hunmarc-a-besorolasi-adatok-metaadat-formatuma-fobb-jellemzok-fejlodes-es-problemak/>>
- [16] UNGVÁRY Rudolf: A MARC formátum és a nemdeszkriptorok. In: TMT, 57. köt. 3. sz. 2010. p. 4–19. <http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5301&issue_id=513>
- [17] UNGVÁRY Rudolf: A névterek és az adatok tulajdonságai. A történet, avagy a fogalmi és a nyelvi szint. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 59. köt. 3. sz. 2012. p. 91–105.
- [18] UNGVÁRY Rudolf; PÁSZTI László: A földrajzi nevek mint az adatbázisrekordok hozzáférési pontjai. In: Könyvtári Figyelő, 51. köt. 2005. 4. <<http://epa.oszk.hu/00100/00143/00057/ungvary.html>>